

Glasznoszty a szovjet könyvtárakban

Egy olyan társadalmi rendszerben, ahol korlátozott a gondolkodás szabadsága, ahol nem tűrik az eltérő véleményeket, különösen éberem örködnek az írott, a nyomtatott szó fölött. Sztálin idejében mindent átfogó, szervezett cenzúra működött a Szovjetunióban. Az ötvenes években előfordult, hogy a Bol'ssaá Sovetskaá Énciklopediá előfizetőinek pótdoldalakat küldtek, és arra szólították fel őket, hogy azokat ragasszák be az enciklopédia eredeti, időközben valami ok miatt "nemkívánatossá vált" oldalai helyére.

Az emberi szellem kincsesháza, a könyvtárakra is korlátozóan hatott a sztálini rendszer. A közművelődési könyvtárakban természetessé vált, hogy a betiltott műveket, a gyanús dokumentumokat egyszerűen megsemmisítették. Más volt a helyzet a tudományos könyvtárakban, ahol a betiltott irodalmat külön engedélyek birtokában belső használatra tették hozzáférhetővé. Eközben gondosan ügyelni kellett, nehogy az "illetéktelenek" kezébe kerüljön ez az irodalom. Vonatkozásában különleges feldolgozási-tárolási eljárásokat alkalmaztak, bár ezek a felhasználók előtt nem maradtak titokban.

A moszkvai *Lenin Könyvtárban* például külön olvasóterem áll a kiváltságos könyvtárhasználók rendelkezésére. A könyvtár bejáratainál fegyveres őrök ellenőrzik az érkező és távozó látogatókat, állandó a sorban állás. A katalógusoknál és az olvasótermekben nagy a zsúfoltság, az elmélyült szellemi munka szinte lehetetlen. Ha azonban a kivételezett látogató becsukja maga mögött az 1. számú olvasóterem ajtaját, jóleső nyugalom és kényelem veszi körül. Nincs zsúfoltság, az olvasóhelyeknek csak a fele-harmada foglalt. Az antik stílusú székben ülve a tágas, világos ablakon át a Kreml falait és tornyait lehet látni.

A katalógusokban önállóan keresgélni nem érdemes. Az olvasókat a felügyelő személyzet szolgálja ki. A kérőlapokkal eltűnnek a szolgálati használatú katalógusszekrények között, ahol azokról a dokumentumokról is vezetnek kartonokat, amelyeket a nyilvános hozzáférésű katalógusokban hiába keresnénk. A tiltott irodalmat még ma is olyan veszélyesnek tartják, hogy – mint mérgeket a patikában – külön elzárt, titkos raktárakban őrzik példányait.

A gorbacsovi reformtörekvések fényében természetesen felmerül a kérdés, mi történjen az eddig elkülönítetten kezelt dokumentumokkal. A glasznosztyi szellemével a hozzáférési korlátozások fenntartása aligha egyeztethető össze. A *Sovetskaá Bibliográfia* c. szaklap 1988. júniusi számában A. P. Šikman cikket jelentetett meg Egyáltalán nem titkos címmel. Ezután a sajtóban tömegesen jelentek meg írások, beszámolók zárolt anyagokról, illetve a korlátozások részleges feloldásáról. A *Vremá*, a szovjet

televízió riportműsora is beszámolt egy kiállításról, amelyet a Lenin Könyvtár korábban zárolt dokumentumaiból rendeztek. A moszkvai kiállítás igazi szenzáció volt, és nagy visszhangot váltottak ki. A zárolt dokumentumok vizsgálata azt bizonyította, hogy a könyvtári állományok felülvizsgálata és részleges titkosítása 1935-ben kezdődött, majd Hruscsov leváltása után a brezsnyevi időkben még intenzívebben folytatódott.

A könyvtárhasználók nemigen tudhatták, mi az, amit elzárnak előlük. A zárolt dokumentumokról a könyvtárakban csak egyszerű ábécérendű katalógusokat állítottak össze. A könyvtárosok jóindulatától (és merészségétől) függött, hogy a kutatók mely információkhoz juthattak hozzá. A hiányos katalógizálás miatt a kutatók nem adhatták meg – nem is volt szabad – a felhasznált külföldi irodalom pontos bibliográfiai adatait.

A Lenin Könyvtár zárolt dokumentumok osztályának vezetője, I. V. *Baldina* szerint ma már megszűntek a korlátozások. A diákok diplomamunkájuk készítéséhez szabadon használhatják a korábban zárolt anyagokat, ehhez külön 42 férőhelyes olvasóterem várja őket.

1988-ban a Szovjetunióban különbizottságot állítottak fel az Állambiztonsági Szolgálat, a Kulturális Minisztérium és a Lenin Könyvtár képviselőiből. A bizottság tízezerszámra tette hozzáférhetővé szovjet szerzők, százezerszámra a külföldiek műveit. Több millió folyóiratszám zárolását oldotta fel. A bizottság ma még nem javasolja a zárolt dokumentumrészlegek teljes felszámolását. A szovjetellenes, nacionalista és pornográf irodalom zárolását továbbra is szükségesnek tartja. Javasolja, hogy a jövőben is kezeljék elkülönítve azokat a dokumentumokat, amelyek például tippeket adhatnak kábítószeres és robbanóanyagok előállítására, vagy amelyek erőszakos sportágakat – pl. karate – propagálnak. Ilyen korlátozásra számos példát lehetne felsorolni még a legutóbbi évekből is.

A történelemben mindig történtek kísérletek arra, hogy az emberektől elzárják a könyveket. A gondolatok szabad áramlásának akadályozásával a haladást átmenetileg ugyan gátolni lehetett, de feltartóztatni nem. Nincs olyan rossz mű, amely valamiképpen ne lehetne hasznos. "Az egyetlen dolog, amire a történelem megtanít, az, hogy soha senki sem tanul belőle" – idézi végül Hegelt A. P. Šikman a *Sovetskaá Bibliográfia* hasábjain. A harc a zárolt irodalom teljes felszabadításáért a Szovjetunióban tovább folytatódik.

/BRUHN, P.: Glasnost im sowjetischen Bibliothekswesen. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 36. köt. 4. sz. 1989. p. 360–366./

(Nagy Gábor)